

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 027.021:025.2:82(1-87)(477.85-25)

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ФОНДУ ЧУЖОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Марія ДЯЧУК

Наукова бібліотека

*Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича,
вул. Лесі Українки, 23, м. Чернівці, 58000, Україна, тел. (0372) 58-47-71*

У статті розглянуто історію відділу зберігання зарубіжних видань Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Основну увагу звернуто на історію формування фондів зарубіжних видань та їх структуру. Наголошено, що в основі цих фондів лежить юридична, богословська, філологічна та історична література австрійського та румунського періодів історії університету.

Ключові слова: Наукова бібліотека Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, фонд зарубіжних видань, рідкісні видання, історія комплектування фондів.

Простежуючи хронологічно етапи формування багатого і унікального фонду бібліотеки Чернівецького університету, можна відзначити, що одними з перших його книг стали майже 2 тисячі томів крайової бібліотеки – “Landesbibliothek”, відкритої на книжкові і грошові пожертви від інтелігенції та знаті міста в приміщенні урядової адміністративної палати у 1852 р.

Вже 1853 р. віденська Імператорська Академія Наук, різні архівні установи і вчений світ Відня надіслали свої книги бібліотеці, яка з фондом 7 тис. томів у 1861 р. перейшла до відомства Адміністративно-крайового комітету і стала публічною. У цьому ж році завідувачем бібліотекою було призначено Євсебій Поповича, майбутнього ректора університету, професора історії Церкви та церковного права.

Поступово поповнюючись здебільшого подарованими книгами (в основному німецькою та румунською мовами), у 1875 р. крайова публічна книгозбірня налічувала понад 15,5 тис. примірників, які перейшли з відкриттям у цьому ж році Чернівецького університету в його розпорядження. На основі цієї збірки, а також приватних дарувань і офіційних подарунків Королівської Академії Наук у Мюнхені, Королівської Румунської Академії Наук у Бухаресті, Російської Академії Наук у Санкт-Петербурзі та ін. було відкрито 4 жовтня 1875 р. на нижніх поверхах першого навчального корпусу університету (до цього – приміщення учительської семінарії) бібліотеку західно-європейського типу з книжковим фондом, як вказується у звітах тодішнього керівництва бібліотеки, – 31306 примірників.

У той час Північна Буковина і Чернівці входили до складу Австро-Угорщини, і мовою викладання та діловодства в університеті на трьох факультетах – теологічному, юридичному та філософському – “Законом про відкриття Чернівецького імператорського і королівського імені Франца Йосифа університету” від 31 березня 1875 р. було визначено німецьку мову, а тому і більша частина книжкових надходжень була, відповідно, німецькою мовою.

Уряд виділив кошти на придбання необхідної літератури для навчання студентів. За ці кошти викупили кілька приватних бібліотек у Мюнхені, Лінці, Празі, Відні та інших містах. Бібліотека стала отримувати австрійські, німецькі і швейцарські університетські видання і, передовсім, докторські дисертації; наукові заклади Росії, США, Австрії надсилали різні праці, а віденський книжковий магазин – всі нові видання літератури; румунська Академія Наук регулярно надсилала свої праці, починаючи з 1881 р.; Бухарестський інститут метеорології дарував свої видання (адже ще у 1865 р. в Чернівцях засновано метеорологічну станцію); із Кракова, Дубліна, Києва, Софії, Тарту та інших міст також надходили книги до бібліотеки.

Приватні книжкові дарування книгозбірня отримала від доктора М. Зотти, одного з перших ініціаторів створення крайової бібліотеки, зокрема, він передав до наших фондів добірку книг з правознавства – 200 томів; вдова К. Томашука – першого ректора університету, доктора права, професора, – подарувала майже 2400 друкованих видань, які в наш час відібрані з фондів відділу зберігання зарубіжних видань і передані до відділу рідкісних та цінних книг, де складають окрему колекцію.

У березні 1894 р. було облаштовано книгосховище з трьох приміщень – це було перше книгосховище бібліотечних фондів (звичайно, іноземних), першим головним їх хранителем був Карл Райфенкугель, одночасно директор і бібліотекар університетської бібліотеки. Книгозбірня в цей час обслуговувала не тільки викладачів і студентів, але й усе місто (це було обумовлено при передачі “Landesbibliothek” до університету). Газета “Буковина” від 24 грудня 1896 р. (8 січня 1897 р.) відзначала: “університетська бібліотека в Чернівцях набула за час свого існування [...] книжок на суму 150452 зр. Тепер обнімає 70922 томів, 38578 менших брошур, 1496 зошитів і 3569 подвійних примірників – отже разом 114565 штук”¹.

Тоді ж, в австрійський період, на факультетах почали формуватися бібліотеки семінарів, які пізніше, в 1932 р. стали структурними підрозділами університетської бібліотеки, а 1949 р. їхні фонди перевезли до основного приміщення книгозбірні.

Зокрема, бібліотека теологічного факультету брала свій початок від семінарської книгозбірні, заснованої ще 1827 р. А так як для створення університету було використано існуючий в Чернівцях вищий теологічний заклад і його кошти, то напередодні відкриття греко-православного теологічного факультету тут налічувалося близько 2 тис. томів. За підтримки релігійного фонду, а пізніше й уряду за перші 25 років свого існування бібліотека семінару збрала понад 2,5 тис. книг, а вже наприкінці XIX ст. книжковий фонд теологічного факультету складала понад 7,5 тис. видань.

Що ж до юридичного факультету, то ще 1851 р. пропонувалося відкрити в Чернівцях Академію права, щоб вирішити питання підготовки власних урядових кадрів. В австрійський період найбільше студентів навчалося на юридичному факультеті, до послуг яких була окрема бібліотека, фонд якої у 1899 р. налічував 27800 примірників правової та державознавчої літератури.

На початок 1900 р. фонди університетської бібліотеки зросли до 200 тисяч одиниць, а в цілому за австрійський період, завдяки заходам К. Райфенкугеля, Й. Полека, Ф. Баунгакля, Н. Котлярчука, кількість видань у фондах книгозбірні збільшилася до 229300 примірників. У період з 1900 до 1917 рр. щорічно бібліотеку відвідували в середньому 7 тис. користувачів, отримуючи щорічно майже 18 тис. видань, – це при тому, що з 1906 р. користування журналами в бібліотеці було платним.

¹ Новинки // *Буковина (Часопис для руских родин)*. – 1896. – Рочник XII. – 24 грудня (8 січня). – С. 7.

Під час Першої світової війни через обставини, що склалися, кілька разів могла змінитись доля книг іноземного фонду* університетської бібліотеки. У перші воєнні роки бібліотека не тільки не припинила обслуговувати читачів, але й продовжувала поповнювати свої фонди виданнями вищих навчальних закладів Братислави, Брюсселя, Берна, Белграда, Рима, Токіо та інших міст світу. Більше року (з червня 1916 р. до серпня 1917 р.), коли представники командування російської армії опечатали бібліотеку, ніхто не заходив у приміщення книжкових фондів. У цей час ставилось питання, щоб вивезти бібліотечні книги до Росії, а сам університет зробити російськомовним. Через розпад Габсбурзької імперії не судилося здійснитись і планам австрійської влади та адміністрації університету щодо переміщення навчального закладу разом із бібліотекою на захід до Відня або Зальцбурга.

Відповідальними за збереження книг університетської книгозбірні в роки Першої світової війни були Р. Клемент (заступник директора бібліотеки) та Н. Котлярчук – майбутній директор, а на той час – бібліотекар I-го класу. Без сумнівів, великою заслугою тогочасних бібліотечних працівників було те, що фонди бібліотеки збереглись повністю і жодна книга не зникла.

Після окупації Буковини восени 1918 р. румунською армією, Чернівецький університет декретом короля Фердинанда I від 1 жовтня 1919 р. оголошено румуномовним. Починаючи з того часу і аж до 1940 р. бібліотека поповнювалась переважно румунськими виданнями. Першим директором університетської книгозбірні в румунський період історії став доктор теології Н. Котлярчук, який на той час мав 18-річний стаж бібліотечної роботи. На відміну від австрійського періоду, найбільше студентів було не на юридичному, а на теологічному факультеті. Здійснювались заходи з комплектування бібліотеки румуномовною літературою, а українські видання фактично не надходили, крім того, з 1923 р. було ліквідовано кафедру україністики.

Фонди бібліотеки зросли з 258140 примірників літератури у 1923 р. до 495121 примірника станом на 30 вересня 1939 р., причому, якщо у 1926 р. книг румунською мовою було 14 % від загальної кількості всіх книг, то 1939 р. їх було вже 41 %, або 203591 том. Це пояснюється тим, що тоді бібліотека отримувала два обов'язкові примірники всіх видань румунських типографій.

Крім того, ще з моменту перебування краю в складі Австро-Угорської імперії від 1774 р. місто Чернівці стало визначним культурним центром, що притягував увагу всіх румунських письменників; вони надсилали новинки румунської літератури, що переходили у власність бібліотеки університету. У відділі румунської літератури іноземних фондів бібліотеки є повні тогочасні видання творів румунських класиків Г. Александреску, Б. Хождеу, Г. Асакі, І. Радулеску, І. Славича, В. Александрі, М. Емінеску та багатьох інших, а також книги з румунського мовознавства і фольклору.

Румунська періодика того часу складає величезний об'єм видань, прикладами яких є: “Junimea literara” (“Літературна юність”), “Codrul Cosminului” (“Козьминський ліс”), “Buletinul Bucovinei” (“Бюлетень Буковини”), “Glasul Bucovinei” (“Голос Буковини”), “Unirea nationala” (“Національна єдність”) та інші.

Тим часом, окрім обов'язкових примірників всіх румунських видань, бібліотека продовжувала отримувати дарування вченого світу з Ляйпціга, Осло, Базеля, Лондона, Вашингтона, Варшави та інших міст світу. Надсилали свої видання Міністерство освіти та Міністерство закордонних справ Франції, Ліга Націй, італійське посольство та інші.

* Тут і далі під іноземним фондом маються на увазі видання іноземними (тобто не українською або російською) мовами. Ця класифікація походить від радянського періоду історії бібліотеки.

Інформація про зібрання бібліотек факультетських семінарів, яку вніс директор бібліотеки доктор Е. Пеунел до алфавітного, систематичного та топографічного каталогів, ще ширше розкрила багатство фондів університетської книгозбірні, котрі за кількістю томів прирівнювались до фондів бібліотеки Академії Наук Румунії в Бухаресті.

Для щораз зростаючих фондів площа приміщень книгозбірні стала недостатньою. Тому, за проектом архітектора Леона Сіміона² протягом 1938–1939 рр. було зведено стіни триповерхового приміщення з семиповерховим книгосховищем на 800 000 примірників³, його вкрили дахом, але внутрішні роботи відкладались через брак коштів і так і не були завершені до 1940 р.

Одними з найважливіших питань діяльності бібліотеки в австрійсько-румунський період були питання з організації та систематизації фондів. Класифікаційну таблицю для Крайової бібліотеки, яку розробив А. Фікер, вдосконалили бібліотечні спеціалісти Й. Сбіера та Й. Полек. Усі видання мали свій інвентарний номер, зафіксований в книзі обліку бібліотечного фонду. Картки на книги систематизувалися за відділами, підбирались у спеціальні коробки за алфавітом, а самі коробки, що виготовлялись у вигляді книги, розміщувались у зростаючому порядку номерів відділів в окремій кімнаті. Цей алфавітний каталог також зберігається в наш час у відділі зарубіжних видань.

Пізніше, починаючи з 1922 р., за порадою директора бібліотеки К. Мандичевського, було організовано топографічний каталог як засіб перевірки наявності книг у фондах. До речі, створеними тоді топографічними каталогами й досі користуються як працівники відділу та бібліотеки, так і читачі.

Під час перебування краю в складі Румунського королівства система організації бібліотечних фондів (практично, повністю іноземних) супроводжувалась умовами, в яких створювалась і працювала бібліотека. Було прийнято за основу систематично-форматно-кріпосну схему розстановки фонду за західноєвропейським типом. Весь іноземний фонд було розподілено на 97 відділів за галузями знань. Знак кожного відділу складався з порядкових чисел. В середині відділу книги розміщувались у такому порядку: номер полиці (або шафи) позначався літерою із латинського алфавіту, поруч арабськими цифрами позначався номер книги на даній полиці (у шафі). На різних полицях книги збирались за різними номерами. Унікальність нашої бібліотеки в тому, що вказану схему розстановки старого іноземного фонду (а це абсолютна більшість фонду відділу зарубіжних видань, а також така ж частина фонду відділу рідкісних і цінних книг бібліотеки) збережено дотепер. Всі 97 відділів за змістом об'єднуються в декілька основних груп: право, філософія, мовознавство, філологія, літературознавство, історія, теологія, медицина, природничі науки, технічні науки, педагогіка, архітектура і т. п.

В загальних рисах групи фондів австрійсько-румунського періоду можна описати наступним чином.

Право. Література з права складає найстаріший фонд іноземних видань бібліотеки Чернівецького університету. Вона слугувала основою для формування “Landesbibliothek”, а пізніше також і власне університетських бібліотечних фондів. Тепер стару іноземну юридичну літературу кількістю майже 70 тисяч примірників розміщено в дев'ятнадцяти відділах фонду зарубіжних видань. Тут надзвичайно широко представлені видання з німецького і феодального права, приватного німецького права і його історії; велика кількість літератури з румунського права та права інших держав, права

² Biblioteca Universității dela 1 Octombrie 1936 până la 30 Septembrie 1937 // *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1936/1937*. – Cernăuți: Institutul de Arte Grafice “Glasul Bukovinei”, 1937. – P. 218.

³ Ibidem. – P. 219.

приватного, публічного й адміністративного; надзвичайно цікавими є відділи римського і церковного права; значну кількість літератури містять відділи практики права, цивільної процедури, кримінального права і процедури, судочинства, вексельного і комерційного права, німецького конституційного й адміністративного права, міжнародного права і політики, державознавства; австрійського загального й адміністративного права, австрійського приватного, цивільного, кримінального, торгового, вексельного і конституційного права, історії права австрійської держави і підлеглих країн.

Крім того, так як ще з часу заснування університету на юридичному факультеті викладалися курси народного господарства, національної економіки, статистики і фінансів, народно-економічної політики, то у фондах з права є достатня кількість літератури відділів законодавства, імперських і провінційних законів національної економіки періоду Австро-Угорщини та Румунії, фінансових і соціальних наук, адміністрації, статистики, порівняльного права.

Не менш цікавими є відділи філософії права та відділи, в яких розміщені правові лексикони, словники, енциклопедії, методологія права, бібліографія права, юридичні публікації загального змісту та великий перелік періодичних видань, авторефератів та старих дисертацій з правової тематики, політичної економії.

Велика частина фондів з філології охоплює 17 відділів і вражає палітрою мов, діалектів і говірок народів світу, виданнями з мовознавства, літературознавства, бібліографії, архівних знань, музеології та ін. Так, у відділах старокласичних мов і літератур (відділи 23, 24, 25, 25а) знаходиться величезна кількість надзвичайно цінних матеріалів з історії класичних мов, археології, етнології, граматики, стилістики, тут також представлені повні зібрання творів стародавніх класиків, у тому числі мовою оригіналу, а також література про них, а саме: Есхіла, Арістофана, Ціцерона, Платона, Плутарха, Вергілія, Еврипіда, Геродота, Лівія та багатьох інших.

Надзвичайно багатими є відділи німецької мови, історії німецької літератури та зібрання творів німецьких авторів (відділи 26, 27, 28, 28а). Величезну цінність світового значення мають багато видань відділів англійської мови та літератури (відділ 70), французької, італійської, іспанської і португальської філології (відділ 71). Г. Гейне, Й.-В. Гете, О. Уайльд, У. Шекспір, В. Гюго, Ф. Шіллер, А. Моруа, Вольтер, Р. Ролан, Е. Золя, Г. Е. Лессінг, – ось далеко неповний перелік імен класиків світової літератури, твори яких (часто прижиттєві видання) посідають гідне місце в іноземних фондах університетської бібліотеки.

У відділі мови і літератури народів Сходу (відділ 74) є філологічний матеріал про монголів, асиро-вавілонян, індусів, тюрків, вірменів, євреїв, персів, арабів, циган, японців тощо. Відділ 76 охоплює видання з мови та літератури американських, східноазійських, угорських, фінських народів.

Відділ мови і літератури слов'янських народів – поляків, чехів, сербів, болгар, росіян, українців та інших (відділ 73) містить багатий матеріал з питань мовознавства, археології слов'янських мов, етнографії, етимології, стилістики, риторики, а також художні і публіцистичні твори слов'янських авторів, причому, наприклад, видання творів Т. Шевченка, І. Франка, Л. Толстого та інших можна зустріти на полицях відділу багатьма мовами світу.

Тут же міститься низка періодичних видань, що відображають слов'янську філологію, наприклад, "Archiv für slavische Philologie. Director V. Jagic. – Berlin, 1876–1929". Унікальні видання містяться у відділі єврейської мови та літератури (відділ 75), де представлені видання з граматики єврейської та давньоєврейської мови, твори єврейських авторів, антологія єврейської літератури і таке інше.

Група відділів з філології представлена не тільки творами авторів, мовознавців і періодичними виданнями, але також і атласами, альбомами, словниками, картами, енциклопедіями, різноманітними рідкісними довідниками, книгами з бібліографією, музейними, архівними даними, виданнями авторефератів та дисертацій в галузі філології і лінгвістики.

У відділах філософії (відділи 20, 20а) знаходиться майже 6 тисяч видань, зібраних в австро-румунський період. Ще 1875 р. на філософському факультеті були створені кафедри іноземних мов (англійської, німецької, французької), фізики, а 1879 р. – фармацевтичне відділення. Як наслідок, у фондах іноземних видань є відділи медицини (понад 10 тисяч видань) та велика кількість дисертацій (понад 20 тисяч примірників) на медичну тематику. У відділах філософії багато літератури з питань риторики, логіки, естетики, а також творів давніх філософів – Арістотеля, Платона, Демокріта, Сократа, Цицерона та інших.

У цей час засновано кафедру україністики, яку 1923 р. ліквідували, а на базі філософського факультету створили філософсько-філологічний і природничий. З перших років існування філософського факультету в його складі були кафедри історії Австрії, загальної історії, кафедра стародавньої, східноєвропейської та південносхідноєвропейської історії.

Групи історичних відділів фонду зарубіжних видань мають особливу цінність завдяки наявності багатого фактичного матеріалу, різноманітних актів, архівних документів, підсумків конференцій, заміток мандрівників, політичної кореспонденції, епістолярної літератури, історичних досліджень, видань відомих істориків Г. Ф. Кайндля, С. Гурмузакі, І. Ністора та багатьох інших.

Група відділів з історії включає в себе іноземну літературу з питань загальної світової історії (відділ 29), історії стародавнього світу (відділ 30), історії середніх віків (відділ 30а), нової історії (відділ 30в), історії Німеччини (відділи 31, 32), історії Австрії (відділи 33, 33а), історії Англії, Італії, Іспанії (відділ 34), історії слов'ян (відділ 35), історії Румунії, балканських народів та народів Сходу (відділ 36), історії культури (відділ 37), допоміжних історичних дисциплін (палеографії, нумізматики і т. п.) – відділ 38.

У фондах відділу зарубіжних видань збереглась література австрійсько-румунського періоду практично з усіх інших дисциплін і галузей, таких як: географія (відділи 39 і 39а), математика (40), загальні природничі науки (41), астрономія (42), геологія і мінералогія (43), ботаніка (44), зоологія (45), порівняльна анатомія і фізіологія (46), антропологія (47), фізика і метеорологія (48), хімія (49), агрономія, лісове та сільське господарство (55), архітектура, інженерна справа, гірнична справа, металургія, залізничний транспорт і навігація, авіація, механіка і машинознавство (56), технології, промислові виставки (57), торгівля і комунікації (58), військове та військово-морське мистецтво (59), виховання та народна освіта (60), мистецтво (80).

Унікальною за змістом є література, що міститься в семи відділах теології: загальної теології, історії церковної та історії релігій, систематичної, практичної теології, Святих Отців і духовних письменників. Тут зберігаються церковні писання, публікації Святого Письма. В цих відділах є література, яка охоплює період з моменту виникнення релігій до ХХ ст. і стосується всіх найпоширеніших релігійних вчень.

Накопичення у наших фондах значної кількості теологічної літератури пояснюється тим, що одним із найстаріших факультетів університету був теологічний з кафедрами вивчення Біблії і тлумачення Старого та Нового Заповітів, догматики, теологічної моралі, історії церкви, церковної справи, практичної теології та східних мов (арамейської, сирійської, арабської та ін.), тут вивчали церковнослов'янську мову, іврит, археологію, апологетику, патрологію та інші дисципліни.

Для забезпечення потреб факультету сюди надсилали теологічні видання всієї Західної Європи. Буковинські богослови також надсилали свої праці в бібліотеку. У групі відділів із теології є також чимало періодичних видань, прикладами яких є журнал “Candela” (“Лампада”), “Hoia Oficială a Mitropoliei Bucovinei”, “Biserica Ortodoxă Română”, “Episcopia Hotîrului”, “Mitropolia Moldovei” та багато інших.

Дев'ять відділів фонду зарубіжних видань, що надійшли в австрійсько-румунський період, включають в себе періодичні видання та енциклопедії. Ця література різноманітна за змістом та кількістю різних колекцій, комплектів праць Академії Наук, наукових інститутів. Цей колосальний фонд періодичних видань займає в нашому відділі один із чотирьох поверхів – 230 м².

Серед енциклопедій, колекцій і періодики знаходяться спеціальні енциклопедії з різних дисциплін, енциклопедії багатьох народів з їхнього мистецтва, науки і літератури, колекції різних наукових конгресів, засідань, ювілейних видань наукових товариств, бібліографічні, музейні та інші колекції, політичні, історичні, літературні та інші огляди, матеріали з історії різних наук та інші.

Тут є видання всіх німецьких Академії, Румунської Академії, Академії слов'янських народів, архівні матеріали, протоколи наукових засідань, звіти університетів та інші академічні публікації. Відділи періодичних видань з белетристики, бібліографії, мовознавства, педагогіки, юриспруденції, історії, географії, математики, мистецтва, теології, агрономії, медицини, природничих дисциплін, різноманітних технологій вражають повнотою та різноманітністю.

Донедавна у фондах відділу зарубіжних видань зберігався один з найцікавіших відділів – 90-й “Буковинензія”, що відображає історичний розвиток буковинців і нараховує більше 2 000 томів. Він включає в себе книги і періодичні видання українською, польською, молдавською, німецькою, румунською, єврейською та іншими мовами. Тут представлені праці буковинських вчених в різних галузях знань, відомості про народи, що населяли Буковину, література з фольклору, народного господарства, політики, географії, геології, флори і фауни Буковини, історії міста Чернівці, університету, твори Ю. Федьковича, О. Кобилянської, О. Маковея та інших наших поетів і письменників.

Фактично, історія іноземних книжкових фондів нашого відділу в австро-румунський період – це історія створення визначної університетської бібліотеки класичного університету європейського типу. На початок 1940 р. бібліотека володіла надзвичайно цінним та різноманітним фондом австрійсько-румунського комплектування, а вітчизняної літератури майже не було. Тому можна з упевненістю відзначити, що всі зусилля працівників бібліотеки, її керівників дорадянського періоду історії книгозбірні були спрямовані на роботу з фондом відділу зарубіжних видань.

У 1940 р., після приєднання Північної Буковини до Радянської України у складі СРСР, Чернівецький університет постановою Раднаркому УРСР від 13 серпня 1940 р. став державним радянським вищим навчальним закладом з українською мовою навчання.

У цей час іноземні фонди поповнювалися за рахунок цінних видань із приватних колекцій осіб, які виїжджали до Румунії та інших країн, зокрема, за рахунок бібліотек колишніх професорів університету – на 50 тисяч томів, закуплено у населення – 12 тисяч томів і т. д.

У 1940–1941 рр. було налагоджено обмін з 29 бібліотеками Союзу, внаслідок чого почали надходити книги мовами народів СРСР. До речі, в іноземному фонді в наш час зберігаються видання практично всіма мовами народів СРСР.

З 1941 до серпня 1944 рр. бібліотека не функціонувала, адже під час Другої світової війни Буковина була окупована румунським військом. В роки війни фонди бібліотеки фактично не поповнювались, багато книг було знищено, частину книг вивезено. Знищено або вивезено було також більшість інвентарних книг, частину яких повернули 1946 р.

У роки війни були спроби вивезти фонди бібліотеки до Румунії, для цього книги завантажили у вагони і відправили з міста. На щастя, внаслідок стрімкого наступу радянської армії, основну частину вагонів було зупинено, а книги повернули до бібліотеки. Декілька вагонів з книгами повернули уже з Німеччини у 1946–1947 рр.

Після звільнення Буковини від окупантів 1944 р. необхідно було розібрати весь фонд, тому що книги були зв'язані, підготовані до відправки, крім того, знаходились у кількох будівлях, у підвальних, неопалюваних приміщеннях. Книгосховище було обладнано старими стелажми з дуже широкими полицями, а через відсутність у ньому місця книги стояли у два-три ряди, велика кількість літератури знаходилась у штабелях. Багато книг під час окупації було втрачено, і тому існуючий алфавітний каталог західноєвропейського типу не повністю розкривав стан іноземного фонду. Робота з іноземними фондами в перші післявоєнні роки проводилась двома напрямками: звірка книг з топографічними каталогами, які були єдиним діючим джерелом обліку ще з австрійсько-румунського періоду, та розбір нерозібраних фондів, їхнє впорядкування.

Комісія з дослідження роботи бібліотеки ЧДУ у своїй доповідній “Книжкові фонди бібліотеки” зазначала, що “особливістю бібліотеки ЧДУ є те, що вона, по суті, складається з двох бібліотек: перша бібліотека, діюча, складена в основному з книг останніх років і невеликої кількості старих – близько 78 тис. примірників [...] Друга частина – законсервована бібліотека, що складається з книг, зібраних в час австрійського та румунського панування і тих, що надійшли після визволення Чернівців від окупації. Ця бібліотека являє собою величезну цінність (більше 1 млн примірників), але вона поки що залишається мертвим капіталом і значною мірою навіть не відома”.

У 1950 р. відповідно до вимог Міністерства вищої освіти (Наказ № 854 від 15 червня 1948 р.) і на основі вказівок Головліту України з нерозібраного фонду під час перегляду було вилучено, списано як ідеологічно шкідливі та видані в роки німецької окупації 447 тисяч примірників книг, журналів і брошур, вилучено 720 тисяч номерів газет, майже 132 тисячі примірників іноземних видань було відібрано для перегляду спеціалістами з метою передання до спецфондів, обласного архіву та обласного архіву МВС.

Основну частину історично зібраного іноземного фонду в таких складних умовах вдалося зберегти по-перше, завдяки тому, що література, видана до 1917 р., не підлягала ідеологічній перевірці, а по-друге – ніхто не наважувався вилучити з фондів надзвичайно цінні видання навіть непрофільних на той час відділів, таких як, наприклад, теологія. Більше того, вказувалося на необхідність “вжити заходи з метою створення музею старовинних і рідкісних книг, і в нинішніх умовах роботи створити відділ унікальної книги”.

За 1950–1951 рр. з Держфонду Міністерства освіти СРСР, організованого для надання допомоги бібліотекам, звільненим від німецької окупації, а також з обмінних фондів бібліотек Москви і Ленінграду (наприклад, Державної історичної бібліотеки, Державної бібліотеки СРСР ім. Леніна) було безплатно отримано близько 200 тисяч книг, журналів і газет, які через відсутність місця в книгосховищі бібліотеки вивантажили в аудиторіях і підвалах філологічного факультету. Серед цієї літератури була значна кількість журналів періоду до 1917 р., а також 1920–1940-х рр., які істотно поповнили фонд старих вітчизняних журналів відсутніми назвами і номерами. В результаті

розбору 75 тис. журналів до фондів бібліотеки було відібрано 52961 номер. Цей фонд старих вітчизняних журналів також є складовою частиною фондів відділу зберігання зарубіжних видань.

Всього є 758 назв російських і українських довоєнних журналів: архівних видань, оглядів, бюлетенів, університетських публікацій, відомостей, вісників університетів, товариств, видань Санкт-Петербурзької Академії Наук та ін. Серед них: “Вестник Европы” за 1802–1917 рр., “Военный сборник” – 1858–1916 рр., “Журнал Министерства народного просвещения” – 1834–1917 рр., “Известия Московской Городской Думы” – 1877–1917 рр., “Исторический вестник” – 1880–1917 рр., “Киевская старина” – 1882–1906 рр., “Отечественные записки” – 1819–1884 рр., “Рідна мова” – 1933–1939 рр., “Русский вестник” – 1808–1906 рр., “Учитель” – 1861–1911 рр. та багато інших.

У цьому ж фондї знаходились, а пізніше були передані до відділу рідкісних та цінних книг повне львівське видання “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” за 1892–1913 рр., та львівський, а потім київський збірник “Літературно-науковий вістник”.

З 1952 р., згідно з Наказом МВО СРСР № 23 від 05 січня 1952 р. “Про інвентаризацію неосвоєного фонду літератури” проводилася інвентаризація книжкового фонду бібліотеки (в основному іноземного) і станом на 1 січня 1960 р. такого фонду було заінвентаризовано 608870 примірників (у тому числі 313325 книг, 293961 журнал та 1584 примірники газет).

Заінвентаризовану стару літературу, а також нові надходження важко було розмістити належним чином в наявних невеликих холодних і сирих приміщеннях. Бібліотека гостро відчула нестачу місця для зберігання книг, обслуговування читачів, кількість яких зростала з кожним днем. Ця проблема яскраво простежується у письмових зверненнях до ректорату університету керівників бібліотеки, яку очолювали в післявоєнні роки М. Салтикова, М. Ільїна, М. Перліна, В. Загуменний, М. Плахтій, А. Зверев.

Починаючи з 1950 р., тривало спорудження нового будинку бібліотеки, яке було завершено 1956 р., і 22 листопада цього ж року книги іноземного фонду отримали чотириповерхове приміщення загальною площею 1260 м² (для порівняння, площа старого книгосховища складала 514 м²) у восьмизручному книгосховищі в новій будівлі, розрахованому на 1 млн 200 тис. примірників.

Літературу отримували не лише з країн народної демократії (Болгарії, НДР, Куби, Польщі, Румунії, Чехословаччини, Югославії, Угорщини, Китаю), але і з капіталістичних країн та країн, що розвиваються: Великобританії, Бельгії, Швейцарії, Італії, Франції, ФРН, Норвегії, США, Японії, Кенії та інших.

Для придбання книг і періодичних видань капіталістичних країн Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти СРСР надало бібліотеці валютний ліміт, зокрема, у 1964 р. в розмірі 1950 рублів, за яким університет почав отримувати такі видання, як “Journal of Chemical Education” (США), “Analytical Biochemistry” (США), “Advances in Physics” (Англія), “Bulletin de la Société Mathématique de France” (Франція) та інші. Загалом тоді бібліотека отримувала понад 350 назв іноземних періодичних видань (для порівняння, в 1949 р. бібліотека передплачувала 80 назв іноземних періодичних видань).

За десять років роботи в новій будівлі (1956–1966) фонди бібліотеки подвоїлись і станом на 1 січня 1967 р. склали 1640486 томів. І вже тоді постала все та ж проблема розміщення фондів, адже вісім поверхів книгосховища були розраховані для розміщення 1,2 млн томів. Як видно з архівних документів, уже з самого початку 1960-х рр., коли фонди бібліотеки перевищили півтора мільйона примірників, директори бібліотеки М. В. Ніколаєв та М. І. Дереворіз неодноразово доповідали керівництву універ-

ситету про необхідність клопотати перед Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти УРСР про дозвіл на будівництво додаткового книгосховища, а п'ятирічний план розвитку бібліотеки університету на 1966–1970 рр. передбачав будівництво та облаштування нової споруди книгосховища на 800 тис. томів. Здавалося реальним розпочати будівництво уже 1968 р. Однак і тоді, і в наступні роки, і зараз це питання так і залишилось відкритим, хоча фонди бібліотеки (в тому числі й іноземні) на сьогодні складають понад два з половиною мільйони примірників.

За радянських часів видавництва і друкарні були лише державними і вся книжкова продукція піддавалась жорсткій цензурі, в тому числі видання, що надходили з-за кордону. Існував окремий список іноземних періодичних видань, звільнених від контролю Головного Управління. Значну частину нової книжкової продукції складала твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, матеріалів з'їздів комуністичних партій і керівників держав народної демократії, які надходили у відділ багатьма мовами світу. На жаль, у цей час досить багато книг з бібліотечних фондів, згідно з наказом Головного Управління з охорони військових та державних таємниць у пресі при Раді Міністрів СРСР та Головліту СРСР були вилучені з бібліотек та книготорговельної мережі, а частину видань передавали до спецхранів. Зокрема, 1965 р. з іноземного фонду до спецфонду передали архів професора В. Сімовича, багато трофейних видань, однак долю найцінніших старих іноземних фондів вирішила інструкція, згідно з якою іноземна література, видана до 1917 р., не підлягала ідеологічному контролю.

У часи “перебудови” докорінно порушилася сталість роботи друкарень, книготорговельної мережі, зарубіжного книгообміну. Роздержавлення видавничої справи болісно позначилось на бібліотечній справі, поповненні фондів. Почали створюватися комісії з ідеологічної чистки вже праць керівників Компартій різних країн, видань класиків марксизму-ленінізму, матеріалів з'їздів, пленумів і таке інше. У цей час до загальних фондів стали повертатися видання, що зберігались у спецхранах, твори реабілітованих авторів, значна кількість періодики. За 1979–1990 рр. велика кількість періодичних видань із Великобританії, Сполучених Штатів Америки, Нідерландів, Франції, Німеччини, Канади, Японії та інших країн надійшла у вигляді невеликих мікроплівок. Такі журнали на мікроносіях з хімічних, біологічних, математичних, інженерних, технологічних, прикладних та інших наук – разом 185 назв, загальною кількістю більше 10 тис. номерів також є складовою частиною фондів нашого відділу.

Зі здобуттям Україною незалежності (24 серпня 1991 р.) розширився розвиток міжнародних культурних, наукових зв'язків з усіма країнами світу. Зберігаючи всі попередні надбання і накопичену літературу, іноземні фонди збільшуються також за рахунок розширення співробітництва університету з вітчизняними та зарубіжними навчальними й академічними закладами, установами Італії, КНР, Росії, Румунії, США, Польщі, Канади, Білорусії, Молдови та ін.

Зокрема, внаслідок підписання угод про співробітництво стали надходити видання Саскачеванського університету (Канада), Лок-Хейвенського університету (США), Сучавського університету (Румунія) та ін. Бібліотека підтримує міжнародний книгообмін з Росією, Білоруссю, Молдовою, у наших фондах є багато видань Жешувського, Ягелонського, Варшавського університетів (Польща) та багатьох інших.

Важливим надбанням фонду зарубіжних видань в період незалежності є твори друку українською та іншими мовами представників української діаспори в Канаді, США, Бразилії, Німеччині, Великобританії, Франції. У фондах відділу є твори письменників-емігрантів: Євгена Маланюка, Олександра Олеса, Віри Вовк, Теодосія Осьмачки, Юрія Косача, Ігоря Качуровського, Яра Славутича, Івана Багряного, Василя Барки, Уласа

Самчука, Ганни Черінь, Марії Білоус-Гарасевич, Юрія Тарнавського, Вадима Лесича та інших, що видавались на батьківщині і за кордоном та були занесені до “червоного списку”; познайомитися з ними стало можливим тільки починаючи з 1990-х рр.

У період незалежності України завдяки піклуванню і підтримці директорів бібліотеки А. Я. Волощука, І. В. Жалоби, О. І. Шилюка відділ успішно функціонує, примножуючи свої фонди. Сьогодні відділ зберігання зарубіжних видань Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича – це один із найбільших структурних підрозділів бібліотеки університету як за площею, так і за величезними, багатими і унікальними фондами, що відображають розвиток світової культури, науки, літератури, історії, мистецтва. До послуг наших читачів більше 600 тисяч книг, періодичних видань (на папері, відео-, мікро- та електронних носіях), компакт-дисків, карт, альбомів, нот, виданих за кордоном.

FORMATION HISTORY OF THE FOREIGN LITERATURE DEPOSITORY OF THE CHERNIVTSI UNIVERSITY SCIENTIFIC LIBRARY

Mariya DIACHUK

*Scientific Library of the Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University,
23, Lesia Ukrainka Str., Chernivtsi, 58000, Ukraine, tel. (0372) 58-47-71*

The article examines the history of the foreign publications depository at the Scientific Library of the Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University. Special attention is devoted to the history of the foreign publications depository formation and structure. It is highlighted that the basis of the depository is formed by the legal, theological, philological, and historical literature of the Austrian and Romanian historical period of the University.

Key words: Scientific Library of the Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University, foreign publications depository, rare publications, reserves acquisition history.

ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФОНДА ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ЧЕРНОВИЦКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Мария ДЯЧУК

*Научная библиотека Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича,
ул. Леси Украинки, 23, г. Черновцы, 58000, Украина, тел. (0372) 58-47-71*

В статье рассмотрена история отдела хранения зарубежных изданий Научной библиотеки Черновицкого национального университета им. Юрия Федьковича. Основное внимание обращается на историю формирования фондов иностранных изданий и их структуру. Подчеркивается, что в основе этих фондов лежит юридическая, богословская, филологическая и историческая литература австрийского и румынского периодов истории университета.

Ключевые слова: Научная библиотека Черновицкого национального университета им. Ю. Федьковича, фонд зарубежных изданий, редкие издания, история комплектования фондов.

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2008

Прийнята до друку 21.04.2009